

Weiting ZHAO

<https://orcid.org/0000-0002-1085-972X>

Pekiński Uniwersytet Języków Obcych (Běijīng Wàiguóyǔ Dàxué, Chiny)

„Współodczuwanie”. Drogi recepcji twórczości Czesława Miłosza w Chinach

“Compassion”. The reception of Czesław Miłosz’s works in China

Abstract: The works of Czesław Miłosz have been translated into Chinese for about forty years. The turning point is marked by 1980, the year when the poet was awarded the Nobel Prize in Literature. The aim of the paper is to analyse the reception of Czesław Miłosz’s works by Chinese readers and to highlight the contexts associated with them. Until now, five volumes of the poet’s poetry have been published in China. In addition, five volumes of essays have been translated from Polish and one from English into Chinese.

Reflecting the Chinese perception of Miłosz’s oeuvre, several stages of the reception history of his works can be traced. The presence and reception of the Polish Nobel Prize winner in Chinese culture is strongly influenced by the reception of all Eastern European literature in China. In addition to Chinese researchers of Polish and foreign literature, Miłosz’s works were also of interest to Chinese poets in the 1990s, who sought inspiration in his poetry to contemporise their own poetry.

Keywords: Reception of Polish literature abroad, Reception of Czesław Miłosz’s oeuvre in China.

1. Zwrot „przekładowy” w Chinach

Rozprawiając o recepcji Czesława Miłosza w Chinach, należy mieć na względzie niezmienną i niepisaną zasadę przekładania poezji przez poetów.

Zwyczajowo to poeci chińscy tłumaczą poezję obcą. Tradycja ta jest tak długa jak historia chińskiej poezji współczesnej. Za jej początek uznaje się rok 1917, kiedy Shi Hu [胡适] na łamach czasopisma programowego Ruchu Czwartego Maja¹ Nowa Młodzież [《新青年》] opublikował pierwsze wiersze w języku chińskim mówionym², które powstały po jego doświadczeniach translatorskich nad przekładami poezji angielskiej. Po upadku chińskiej poezji tradycyjnej poeci poszukiwali nowej formuły pisania poezji, inspiracji szukając w literaturze obcej. Na ten okres przypada pierwsza fala tłumaczeń poezji zagranicznej przez chińskich poetów. Po raz drugi miało to miejsce w latach osiemdziesiątych XX wieku – przełomowych w historii literatury chińskiej. Po roku 1977, gdy skończyła się oficjalnie Rewolucja Kulturalna w Chinach i ustalone zostały zasady polityki reform i otwarcia na świat (reformy Denga [改革开放], Chiny rozpoczęły starania o przywrócenie porządku gospodarczego w całym kraju. Jednocześnie podjęto liczne debaty nad możliwościami odbudowania kultury i literatury. Wielu chińskich literatów popierało zwrot ku chińskiej tradycji, opowiadając się za słynną w tamtym czasie inicjatywą Poszukiwania Korzeni Kultury [文化寻根]. Większość z nich była jednak przekonana, że kultura europejska i amerykańska są lepsze niż rodzima i należy je brać za przykład. Opinia ta dość szybko się rozpowszechniła w całych Chinach i zyskała powszechne uznanie. W latach osiemdziesiątych prawie wszyscy wykształceni Chińczycy pragnęli czytać literaturę obcą. Odpowiadając na to zainteresowanie, oficyny zaczęły wydawać współczesną literaturę obcą i klasyczną, co do tej pory nie było możliwe. Warto podkreślić, że pierwszym arcydziełem zagranicznym wydanym po zakończeniu Rewolucji Kulturalnej były *Dziady*³ Adama Mickiewicza przełożone przez prof. Lijun Yi [易丽君] bezpośrednio z języka polskiego na chiński.

W latach osiemdziesiątych XX wieku miał miejsce prawdziwy boom translatorski. Mimo że wielu wydawców chciało publikować literaturę obcą, borykali się oni z trudnościami w znalezieniu dobrych tłumaczy, szczególnie przekładających literaturę Europy Środkowo-Wschodniej. Niewielu było

---

¹ Ruch 4 Maja [五四运动] był antyimperialistycznym ruchem kulturowym i politycznym, który narodził się wśród studentów uczelni w Pekinie 4 maja 1919 r. na znak protestu przeciwko słabej reakcji rządu chińskiego wobec postanowień traktatu wersalskiego. Demonstracje studenckie wywołały ogólnokrajowe protesty. Określenie Ruch 4 Maja w szerszym znaczeniu często odnosi się do okresu obejmującego lata 1915–1921, zwanego również Ruchem Nowej Kultury [新文化运动].

² Hu Shi [胡适], „Báihuàshī Bāshǒu” (白话诗八首) [Osiem wierszy wernakularnych], *Xīn Qīngnián* (新青年) [Nowa Młodzież] 2 (1917), 6.

³ Adam Mickiewicz, *Dziady, Część III*, przeł. Linjun Yi (Pekin: Renmin Wenxue Chubanshe, 1976).

tłumaczy literackich z roczników trzydziestych, którzy po wysłaniu w latach pięćdziesiątych na studia do „bloku wschodniego” wrócili do ojczyzny i rozpoczęli w latach sześćdziesiątych działalność translatorską w instytucjach takich jak Chińska Akademia Nauk Społecznych lub uniwersytety. Dopiero w ósmej dekadzie ubiegłego wieku mogli oni oficjalnie występować jako tłumacze literacy i badacze przekładu literackiego.

Problemem, przed jakim stanęli tłumacze, był jednocześnie wybór tekstów do tłumaczenia. Nie mając rozeznania w najnowszej literaturze, skupiono się na kanonie literackim. Dzięki temu z literatury polskiej przełożone zostały dzieła Adama Mickiewicza i Henryka Sienkiewicza. Jednocześnie Chińczycy zainteresowani byli współczesną literaturą, zwłaszcza laureatami literackiej Nagrody Nobla, dlatego dużym echem odbiło się w Chinach przyznanie w 1980r. literackiej nagrody Nobla Czesławowi Miłoszowi. Najwybitniejszymi tłumaczami literatury polskiej byli wówczas Lijun Yi i Hongliang Lin [林洪亮]. Oboje studiowali na Uniwersytecie Warszawskim w drugiej połowie lat pięćdziesiątych (1954–1960), a w latach osiemdziesiątych poświęcili się tłumaczeniu kanonu powieści polskiej. W roku 1983 ukazał się przekład *Quo Vadis* Sienkiewicza autorstwa Lina Honglianga⁴, a trzy lata później chiński przekład *Sławy i chwały* Iwaszkiewicza w tłumaczeniu Lijun Yi i Yuanying Pei [裴远颖]⁵. Lin Hongliang przełożył wprawdzie również *Pokolenie* Bohdana Czeszka jako powieść przeciw faszyzmowi, lecz intensywna praca nad tłumaczeniem *Quo Vadis* i nowel Sienkiewicza nie pozwoliła mu – jak sam podkreślał – na zajęcie się tłumaczeniem poezji Miłosza. Powodem była również słaba znajomość twórczości poety zakazanego w czasie pobytu tłumacza na studiach w Uniwersytecie Warszawskim oraz brak – jak twierdził sam tłumacz – „nici porozumienia” między tłumaczem a „zbyt trudnym” warsztatem poetycki poety.

W latach dziewięćdziesiątych sytuacja społeczna Chin była inna niż w latach osiemdziesiątych. O ile w poprzednim dziesięcioleciu pisarze zajmowali bardzo ważne miejsce w społeczeństwie, od roku 1992 w Chinach nastąpiła „socjalistyczna gospodarka rynkowa” [社会主义市场经济], która spowodowała osłabienie realizacji reform społeczeństwa opartych na wzorcach zachodnich, a najważniejszą sprawą dla przeciętnego Chińczyka było odnalezienie się w nowym systemie gospodarczym. Wraz z rozwojem ekonomicznym i coraz głębszymi reformami we wszystkich dziedzinach, wielu pisarzy straciło swój „głos” w przestrzeni publicznej, a Chińczycy nagle przestali wykazywać zainteresowanie literaturą obcą. Dowodem na to jest fakt, że w la-

⁴ Henryk Sienkiewicz, *Quo Vadis*, przeł. Lin Hongliang (Shanghai: Shanghai Yiwu Chubanshe, 1983).

⁵ Jarosław Iwaszkiewicz, *Míngwàng yǔ Guāngróng* (名望与光荣) [Sława i chwała], przeł. Yi Lijun, Pei Yuanying (Pekin: Waiguo Wenxue Chubanshe, 1986).

tach dziewięćdziesiątych, poza sześcioma esejami Miłosza przełożonymi w roku 1996 przy okazji otrzymania literackiego Nobla przez Wisławę Szymborską, nie ukazały się dalsze przekłady twórczości polskiego poety⁶. Natomiast wśród chińskich poetów Miłosz zawsze był tematem rozmów.

2. Historia przekładów twórczości Czesława Miłosza w Chinach

Dopiero w roku 1989 w Chinach (na kontynencie) pojawił się pierwszy tom z wyborem wierszy polskiego noblisty zatytułowany *Osobny Zeszyt*. W 2018 roku nakładem wydawnictwa Shanghai Yiwen ukazuje się również w formie książkowej *Wybór wierszy Czesława Miłosza (cztery tomy)* [《米沃什诗集》(总四卷)] (przeł. HongLiang Lin [林洪亮], DeYou Yang [杨德友], Gang Zhao [赵刚]). Jeśli chodzi o przekłady tomów eseistycznych Miłosza, do dnia dzisiejszego opublikowano ich pięć: *Abecadło* (przeł. XiChuan [西川] i BeiTai [北塔], w wydawnictwie Sanlian Shudian, 2004), *Świadectwo Poezji* (przeł. Canran Huang [黄灿然], nakładem Guangxi Normal University, 2011), *Rok myśliwego* (przeł. Yiliang Li [李以亮], w oficynie Guangxi Normal University, 2019) – wszystkie trzy przetłumaczone z języka angielskiego – oraz *Zniewolony umysł* (przeł. Lan Wu [乌兰] i Lijun Yi, wydany przez Guangxi Normal University, 2013) i *Piesek przydrożny* (tłum. Weiting Zhao [赵玮婷], nakładem Huangcheng Chubanshe, 2017) – tłumaczone bezpośrednio z języka polskiego na chiński.

Najpopularniejszym wierszem Czesława Miłosza w Chinach jest *Dar*. Doczekał się on ośmiu różnych wersji przekładu i był dziesiątki razy przedrukowany w czasopiśmie i publikacjach książkowych. *Dar* recytowany był w Chinach przy różnych okazjach, np. w popularnym programie telewizyjnym Chińskiej Centralnej Stacji Telewizyjnej (CCTV) – *Lektorzy* [朗读者]. Publiczne recytacje *Daru* miały miejsce także na antenie internetowego programu radiowego *Czytają wiersze dla Ciebie* [为你读诗], którego gośćmi są sławne osoby. *Dar* (w przekładzie Xi Chuan) wyrecytowano na antenie trzykrotnie. W ramach kampanii reklamowej tego programu radiowego wersy wiersza umieszczono na autobusach w mieście Shenzhen w prowincji Guangdong. Chińczycy wysoko cenią pokazaną w wierszu więź człowieka z naturą, a także wyrażane przez podmiot liryczny poczucie spokoju i harmonii wewnętrznej, odzyskanej mimo tragicznych przeżyć.

⁶ Zob. Czesław Miłosz, „Suǐbǐ Liùpiān” (随笔六篇) [Sześć esejów], przeł. Honggeng Yuan [袁洪庚], *Shijie Wénxué* (世界文学) [Literatura Światowa], nr 5 (1996): 265–283.

Jednak publikacja pierwszych chińskich przekładów wierszy Czesława Miłosza datuje się na rok 1981. Na łamach czasopisma „Literatura Światowa” [《世界文学》] – jednego z najbardziej prestiżowych chińskich pism zajmujących się literaturą obcą – ukazało się sześć wierszy poety przełożonych przez wybitną tłumaczkę literatury polskiej profesor Lijun Yi⁷. Rok wcześniej 9 października to samo czasopismo ogłosiło wiadomość o przyznaniu polskiemu poecie literackiej nagrody Nobla. Wówczas po raz pierwszy nazwisko Czesława Miłosza pojawiło się w chińskim obiegu kulturowym. Z różnych powodów literacki Nobel nie przełożył się w tym okresie na zwiększenie wśród tłumaczy zainteresowania poezją polskiego poety.

Do końca lat osiemdziesiątych nie ukazał się samodzielny tom z twórczością Polaka. Również utwory prozą pozostały niezauważone przez chińskich czytelników – poza fragmentem ze *Świadectwa poezji*⁸. Pierwszy tom wierszy Miłosza w języku chińskim *Osobny Zeszyt* [拆散的笔记簿] ukazał się dopiero w 1989 roku i został przełożony z języka angielskiego przez LüYuan [绿原] (1922–2009), wybitnego chińskiego poetę i tłumacza. Niestety w kolejnych latach tłumacze niejako zapomnieli o polskim poecie. Inaczej było w przypadku chińskich kolegów po piórze, dla których stał się on inspiracją.

W pierwszej dekadzie XXI wieku pojawiła się grupa poetów żywo zainteresowanych tłumaczeniem utworów Miłosza. Należeli do niej: Chuan Xi, Yiliang Li, Canran Huang, Shuguang Zhang. W ten sposób zainicjowali oni „odmrożenie” recepcji twórczości polskiego poety i znacząco przyczynili się do jego popularyzacji. Plonem ich działalności translatorskiej było ukazanie się w 2002 roku drugiego chińskiego tomu wierszy Miłosza, zatytułowanego *Wybrane wiersze Cz. Miłosza* [切·米沃什诗选] w przekładzie Shuguanga Zhang [张曙光] i zawierającego ponad sto sześćdziesiąt wierszy wybranych z różnych źródeł angielskich. Zhang Shuguang jest jednym z przedstawicieli poetów pokolenia lat dziewięćdziesiątych, których wiersze charakteryzują się narracyjnością. Ich wspólną cechą jest podjęcie tematu wydarzeń historycznych, refleksja nad życiem, czy osobiste wspomnienia, sceny zachowane w pamięci poetów. W wierszu *Rok 1956* Zhang Shuguang przywołał wspólne

⁷ Czesław Miłosz, „Bōlán Shīrén Mǐwòshí Shīchāo” (波兰诗人米沃什诗抄) [Wiersze polskiego poety – Czesława Miłosza], przeł. Lijun Yi, *Shìjiè Wénxué* (世界文学) [Literatura Światowa], nr 1 (1981): 242–248.

⁸ Czesław Miłosz, „Shī de Jiànzhèng” (诗的见证) [Świadectwo poezji], przeł. Gaoming Ma [马高明], w *Xīfāng Xiàndài Shīlùn* (西方现代诗论) [Współczesna poetyka Zachodu], red. Kunaghan Yang [杨匡汉], Liu Fuchun [刘福春] (Guangzhou: Huacheng Chubanshe, 1988), 595–609.

doświadczenie pewnego pokolenia. Być może jest ono również przyczyną powstania wiersza pt. *Rok 1945* (Kroniki, 1987).

Rok 2004 był bardzo ważną datą z dwóch powodów: przystąpienia Polski do Unii Europejskiej oraz śmierci Czesława Miłosza. To jednocześnie początek wzmożonej recepcji polskiego poety w Chinach. W roku 2004 ukazało się *Abecadło* przełożone przez XiChuan i BeiTai. W tym okresie Yiliang Li tłumaczeniem *Roku myśliwego* rozpoczął swoją pracę translatorską nad twórczością Miłosza. Li Yiliang nie tylko tłumaczył jego poezję i prozę, lecz także wywiady z polskim noblistą. Jako wielki polonofil doskonale znał literaturę polską, jak również *Historię Literatury Polskiej* autorstwa Miłosza, biografie polskich poetów. Również przygotowane przez Li Yilianga tłumaczenia kilku tomów wierszy Adama Zagajewskiego spotkały się z dobrymi recenzjami w chińskim obiegu literackim. W 2007 roku Li Yiliang opublikował w periodyku „Shi Xuan Kan” [《诗选刊》] po raz pierwszy przekłady utworów z późniejszego okresu twórczości Miłosza. Znalazły się wśród nich m.in. wiersze *Texas*, *Przygotowanie*, *W czarnej rozpaczy*, *W pewnym wieku*, *Wyznanie*. Li Yiliang wyjaśniał, że wybrał późną twórczość poety, aby nie dublować już istniejących przekładów. Nie chciał bowiem naśladować innych tłumaczy. W tym samym roku ukazało się dwadzieścia przekładów jego autorstwa na łamach prywatnego czasopisma poetyckiego „Poezja i człowiek”. W następnych latach Li Yiliang kontynuował swoją pracę translatorską. Na łamach „Shi Chao” [《诗潮》] zamieścił tłumaczenia sześciu kolejnych wierszy polskiego poety. W roku 2012 w tym samym czasopiśmie opublikował nowe i stare przekłady poezji Miłosza, m.in.: *Vipera Berus*, *Przygotowanie*, *Zanurzeni*, *Przepis*, *Przeciwko poezji Filipa Larkina*.

Rok 2011 wyznaczył kolejną cezurę w dziejach recepcji Miłosza w Chinach. Z okazji Roku Miłosza w 100 rocznicę urodzin poety w Pekinie odbyło się kilka wydarzeń upamiętniających polskiego poetę. W czerwcu zorganizowane zostały seminaria Miłoszowe w pekińskiej siedzibie Światowego Stowarzyszenia Poetów. Była też projekcja filmu *Czarodziejska góra. Amerykański portret Czesława Miłosza* (reż. Maria Zmarz-Koczanowicz, 2000) z chińskimi napisami. Ponadto promowano w Pekinie audiobooki z poezją Czesława Miłosza. Na Pekijskim Uniwersytecie Języków Obcych odbyło się seminarium z okazji setnej rocznicy urodzin poety. Ponadto w roku 2012 oficjalnie rozpoczęła się współpraca gospodarcza i kulturalna w ramach inicjatywy „16+1” (dzisiejszej „17+1”) pomiędzy Chinami a krajami Europy Środkowo-Wschodniej. W związku z tym nastąpiły też sprzyjające warunki w zakresie importu i eksportu książek między Chinami a krajami tego regionu. Po roku 2011 prace nad przekładami utworów polskiego laureata nagrody Nobla nabrały prawdziwego rozpędu. W roku 2015 ukazał się trzeci

tom utworów Miłosza w języku chińskim *Druga przestrzeń*. W 2017 roku ukazał się przekład książki eseistycznej *Piesek Przydrożny*. W 2018 roku, wydawnictwo Shanghai Yiwen opublikowało *Wybór wierszy Czesława Miłosza* (cztery tomy). Warto dodać, że był to pierwszy chiński przekład wyboru wierszy poety przełożonych bezpośrednio z języka polskiego. Celem promocji czterech tomów wierszy wydawnictwo Shanghai Yiwen zorganizowało wiele wydarzeń poświęconych Miłoszowi, które zyskały wielki rozgłos wśród miłośników literatury obcej w Chinach.

3. Recepcja Czesława Miłosza w obiegu kulturowym (akademickim)

ChenGuang [晨光] napisał jako pierwszy w Chinach biograficzny tekst poświęcony Miłoszowi opublikowany w tym samym numerze „Literatury Światowej”, w którym ukazały się prekursorskie chińskie przekłady wierszy noblisty autorstwa Lijun Yi. W artykule ChenGuang przywołał uzasadnienie jury literackiej nagrody Nobla oraz komentarz o poecie zamieszczony na łamach jednego z czasopism literackich w Polsce: „[...] jest duchowym spadkobiercą wielkiego polskiego poety patriotycznego Adama Mickiewicza. Jest on [Miłosz – przyp. Z.W.] najwybitniejszym polskim poetą w XX wieku”. Ponadto Chen Guang przytoczył opublikowany w polskiej prasie krytycznoliteracki szkic o Miłoszu zawierający analizę charakterystycznych cech twórczości poety z trzech okresów. W pierwszym okresie, czyli w czasach przedwojennych, jak podkreślał ChenGuang, wiersze Miłosza cechowały się historycznym katastrofizmem. Drugi etap aktywności poetyckiej (wojenny) – to przede wszystkim eksponowanie troski o los narodu i ludzkości. Natomiast twórczość poety z trzeciego (późnego) okresu ogniskowała wokół problemów ze wszystkich sfer życia ludzkiego: polityki, filozofii, historii i kultury. Wiersze z tych czasów obrazują uwięzione mocą historii i instynktem człowieka istnienie jednostki w świecie kłamstwa, hałasu, hipokryzji oraz próżności. W tekście biograficznym ChenGuang dobitnie podkreślał, że Miłosz rzadko chwali życie, wolał rozmawiać o znaczeniu egzystencji i historii na trzeźwo, nieustannie poszukując prawdy tego znaczenia, a jego duch humanitaryzmu uwidaczniał się w przekonaniu, że funkcją literatury jest nie tylko ujawnianie zła społecznego, lecz także pokazywanie dobra na świecie. ChenGuang zaznaczał również, że wiersze Miłosza cechują się własną subiektywną filozofią, wynikającą z poglądu noblisty, że poezja może pokazywać realia, gdyż poeta nadaje im znamiona „prawdziwości”. Po trzecie, zdaniem badacza, styl jego wierszy jest naturalny, nie przestrzega ściśle norm rytmu,

wykorzystuje aluzję, mitologię oraz legendy i za ich pomocą tworzy metafory w wierszu. Po czwarte, zdaniem ChenGuanga, język poetycki Miłosza czerpie z tradycyjnej poezji romantycznej, lecz zarazem posiada cechy liryki współczesnej, cechując się różnorodnością, zwięzłością oraz potocznością. Warto podkreślić, że badacz nie pomija również wczesnych wierszy poety (katastroficznych), które rzadziej pojawiały się jako przedmiot działań translatorskich, a także podejmuje wątek patriotyzmu Miłosza. ChenGuang jako badacz literatury polskiej z ogromnym znanstwem nakreślił wizerunek poety i zapoczątkował akademicki dyskurs o twórczości noblisty.

Rok 1989 był ważną datą ze względu na transformację w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, która odbiła się echem na całym świecie. W związku z tym chińscy badacze ponownie zwrócili uwagę na Miłosza szczególnie jako autora zbioru esejów *Zniewolony umysł* za sprawą poruszanego przez pisarza tematu kondycji inteligencji w czasach PRL. W oczach Chińczyków Miłosz urastał do rangi symbolu, czego świadectwem są słowa tłumacza *Osobnego Zeszytu* LüYuana:

Za Miłoszem stoi ponad 100 lat Polski pod zaborami. Sam przeżył okrucieństwo czasu okupowanego. W związku z tym, trudno sobie wyobrazić jego wiersze bez więzi z polityką. Sens polityczny nawet nie da się złagodzić. [...] W tym tomie wierszy wszędzie widzimy plamy krwi i łez historycznych. To dzieło można uznać za spowiedź pewnego emigranta i archiwum tragedii zdradzonego narodu⁹.

Tłumacz podkreślał, że są dwie Europy, a Miłosz należy do „innej Europy”, do tej, do której należą również Petőfi Sándor i Adam Mickiewicz¹⁰. To nie pierwszy raz, gdy chińscy intelektualiści zwracali uwagę na literaturę polską, literaturę Europy Środkowo-Wschodniej, którą doceniał wielki chiński pisarz Xuna Lu ponad 80 lat temu. Xun Lu w roku 1935 mówił: „Przedstawienie chińskim czytelnikom polskich poetów rozpoczął mój artykuł pod tytułem *O sile demonicznej poezji*¹¹ opublikowany 30 lat temu. [...] sytuacja ówczesnych Chin była podobna do Polski, dlatego czytanie poezji polskiej budzi

⁹ LüYuan, „Yībēn Qiányán: Fāzì Xìngcúnzhě de Zérèngǎn” (译本前言：发自幸存者的责任感) [Przedmowa od tłumaczy: Odpowiedzialność osoby, która się ocalała], w Czesław Miłosz, *Chāisàn de Bǐjìbù* (拆散的笔记簿) [Osobny zeszyt], przeł. LüYuan (Gui Lin: Lijiang Chubanshe, 1989), 1–6.

¹⁰ Niewątpliwie istnieją dwie Europy i zdarzyło się tak, że nam, mieszkańcom tej drugiej, dane było zestąpić w „jądro ciemności” XX wieku. I nie umiałbym mówić o poezji w ogóle, muszę mówić o poezji w jej spotkaniu ze szczególnymi okolicznościami miejsca i czasu. (Odczyt z okazji otrzymania Nagrody Nobla. <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1980/milosz/25508-czeslaw-milosz-nobel-lecture-1980/>).

¹¹ Xun Lu, „Móluó Shìlì Shuō” (摩罗诗力说) [O sile poezji demonicznej], w Xun Lu, *Fén* (坟) [Grób] (Pekin: Renmin Wenxue Chubanshe, 1980).

współodczuwanie wśród naszych rodaków”¹². Można powiedzieć, że drogi recepcji literatury polskiej zatoczyły koło, gdyż ponad osiemdziesiąt lat później nadal dominuje paradygmat odczytywania literatury według klucza ‚politycznego’.

W latach osiemdziesiątych XX wieku w poezji chińskiej przebijają się nurty awangardowe. Dekadę później słowa polskiego poety wypowiedziane podczas uroczystości wręczenia nagrody Nobla: „Nie umiałbym mówić o poezji w ogóle, muszę mówić o poezji w jej spotkaniu ze szczególnymi okolicznościami miejsca i czasu” zostały uznane i wielokrotnie przywoływane przez chińskich poetów jako wezwanie do powrotu do realizmu. Na tym nie kończyła się rola, jaką odegrał polski poeta w latach dziewięćdziesiątych w Chinach. W roku 1993 młodzi poeci przeprowadzili ogólnokrajową dyskusję o konieczności zaistnienia współczesnej poezji chińskiej. Gdy była mowa o obcych wzorcach literackich wymieniano właśnie Miłosza jako poetę mającego służyć za przykład – tym razem nie ze względów politycznych, lecz z powodu walorów artystycznych i sposobu rozumienia poezji. Wielbicielami poezji Miłosza byli przede wszystkim tzw. poeci inteligenci odrzucający poezję przemawiającą do „prostego ludu” i opowiadający się za twórczością wyrafinowaną o wysokim kunszcie artystycznym. Dlatego Jianghe Ouyang, jeden z przedstawicieli tej grupy poetów, cenił w Miłoszu nie tylko (bliskie mu) upodobanie do złożoności, ale również osobowość inteligenta tzw. starej Europy, w którego twórczości można znaleźć kulturalne dziedzictwo całego starego kontynentu – od filozofii przez historię po chrześcijaństwo czy pogaństwo.

W roku 2004 dwaj chińscy poeci przełożyli *Abecadło* z angielskiego na chiński. W przedmowie jeden z tłumaczy Xi Chuan wskazał na gest „domknięcia”:

W poezji Miłosza jest pewnego rodzaju domknięcie. To domknięcie nie jest wyłącznie domeną Czesława Miłosza, jest on także charakterystyczny dla wielu poetów Europy Wschodniej. To ‚domknięcie’ w poezji Europy Wschodniej odnosi się do pamięci historycznej, religii katolickiej oraz poczucia klaustrofobii związanej z komunizmem wschodnioeuropejskim. To wszystko sprawiło, że na symbolicznej mapie poezji światowej dwudziestowieczna poezja wschodnioeuropejska różniła się wieloma odcieniami od poezji Francji, Hiszpanii, Ameryki Łacińskiej czy Stanów Zjednoczonych. [...] Poezja ta jest niezwykle poważna. Kwestie moralne i historyczne występujące w tej poezji dominują nad jej formą. Kwestie formalne dla poetów Europy Wschodniej są niemal zbędne¹³.

¹² Xun Lu, „«Tíwèidìng» Cǎo (Yìzhìsān)” (‘‘題未定”草 (一至三)) [Szkic bez tytułu (1-3)], w Xun Lu, *Qiejieting Zawen Erji* (且介亭杂文二集) [Drugi zbiór esejów Qiejieting] (Nanjing: Yilin Chubanshe, 2014), 114–122.

¹³ XiChuan, „Yìzhě Dǎoyán: Mǐwòshí de Lǐngyìgè Ōuzhōu” (译者导言：米沃什的另一个欧洲) [Przedmowa od tłumaczy: Inna Europa Miłosza], w Czesław Miłosz, *Mǐwòshí Cídiǎn* (米沃什词典) [Abecadło Miłosza], przeł. XiChuan, BeiTa (Szanghaj: SanlianShudian, 2004), 15–16.

Według Xi Chuana poezja Miłozsa wciąż przynależy do Europy Środkowo-Wschodniej, a kluczem jej zrozumienia jest wspólnota pamięci krajów tego rejonu w wieku XX. Ponownie powraca polityczny sposób odczytywania poezji polskiego noblisty.

W 2013 roku wydawnictwo Jiangsu Wenyi Chubanshe wydało tom wierszy *Tożsamości* chińskiego poety Jidi Majia, zastępcy przewodniczącego Chińskiego Związku Pisarzy. W tomie znajduje się pewny wiersz dedykowany Czesławowi Miłoszowi zatytułowany *Milczenie: Czesławowi Miłoszowi*¹⁴. Tytuł odnosi się do pewnego wiersza Miłozsa *Przepis* (To, 2002), a dokładnie do zdania „Lepiej zamilczeć, pochwalić niezmienny porządek rzeczy”. Na początku wiersza Jidi Majia powiedział wprost, że świadectwo tego nie może być jedynym celem życia i przywołał biografię Miłozsa uznawaną za świadectwo historii XX wieku, a samego poetę za jej świadka – nie z wyboru. Zdaniem Jidi Majia Miłozs wybrał los emigranta, by zerwać ze „światem pełnym kłamstw”, ale jednocześnie nie zanieczyścił języka i kultury ojczystej. Jidi Majia, pisząc o „słowach, które były palone przez ogień piekła”, sugeruje oczyszczenie języka oraz nirwanę samego poety dotkniętego nieszczęsnym losem. Jidi Majia nie przypadkowo przywołał również Adama Mickiewicza, i *Sonety krymskie*, nota bene przełożone po raz pierwszy na język chiński w roku 1954 przez Yong Sun i Jing Xing. W przemówieniu zatytułowanym *Odpowiedzialność poezji polega nie tylko na odkrywaniu siebie* Jidi Majia bezpośrednio odniósł się również do własnego sposobu przeżywania twórczości Miłozsa i literatury polskiej w ogóle:

Wciąż dobrze pamiętam, że w pewnym artykule przeczytałem, że jeden z najwybitniejszych polskich poetów XX wieku, Czesław Miłozs, wygłosił kiedyś na Uniwersytecie Jagiellońskim przemówienie pt. *Sprzeciwiać się światu polską poezją*. W tym przemówieniu wyraził taką myśl, że polscy pisarze nigdy nie będą mogli uciec przed poczuciem odpowiedzialności wobec innych oraz „przodków i potomków”. Chyba właśnie stąd wywodzi się mój długotrwały respekt wobec literatury polskiej. Jeśli patrzemy na dwudziestowieczną literaturę świata, duchowy impet i szok wywołane przez pisarzy i poetów pochodzących z Europy Środkowo-Wschodniej, w pewnym sensie kompletnie przekroczyły horyzonty literatury wszystkich innych części świata. Z punktu widzenia moralności i duchowości, w ostatnim stuleciu, cała grupa utalentowanych pisarzy polskich zawsze znajdowała się na wyżynach, ku którym powinniśmy, jako poeci, podnosić wzrok. Twórcy ci noszą na sobie ciężki, ale niewidoczny krzyż, cały czas zajmują najwyższe miejsce, gdzie krzyżują się grzmoty i błyskawice, odczuwając niewyobrażalny ból cielesny i duchowy. Tym, którzy dobrze znają historię Polski nie trudno zrozumieć, dlaczego ta ironia pozostająca w nierozrwalnych splotach z łzami i śmiechem jest tak właściwa poezji polskiej. Ta charak-

¹⁴ Jidi Majia, „Chénmò: Xiàngěi Qièsiwǎfū Míwòshí” (沉默：献给切斯瓦夫·米沃什) [Milczenie: Czesławowi Miłoszowi], w *Shēnfèn* (身份) [Tożsamość] (Nanjing: Jiangsu Wenyi Chubanshe, 2013), 264–265.

terystyczna cecha może tak mocno zawstydzić te poezje, które powstają wyłącznie w imię sztuki dla sztuki¹⁵.

Jidi Majia zgodził się z Miłozsem, że poezja nie może tylko skupiać się na osobistym odkrywaniu siebie, ignorując zamysł nad losem danego narodu, albo całej ludzkości. Według niego polscy literaci mają głębsze zrozumienie samego życia, gdyż w sytuacji zaborów i okupacji doświadczyli okrucieństwa wobec ludzkości i to doświadczenie jest obecne w ich utworach literackich. Jidi Majia mawiał, że Chińczyków łączy z Polską tradycyjna przyjaźń oraz uznanie. Już od dawna, czyli począwszy od Ruchu 4 Maja, chińscy pisarze, m.in. Xun Lu, z pokolenia na pokolenie tłumaczą i omawiają arcydzieła literackie z krajów Europy Środkowej. Podkreślał, że właśnie te przekłady miały głęboki wpływ na chińską kulturę współczesną. Można w tym dostrzec czysto polityczno-historyczny punkt widzenia.

W 2015 roku *Druga przestrzeń* przełożona przez Weichi Zhou [周伟驰] ukazała się w ramach serii „Niebieska Europa Wschodnia” [“蓝色东欧”], opracowanej przez wydawnictwo Huacheng Chubanshe w Guangzhou i zawierającej przekłady arcydzieł autorstwa pisarzy z krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Redaktor naczelny cyklu Gao Xing [高兴] wyjaśnił przyczynę nazwania tej serii „Niebieską Europą Wschodnią”, w przedmowie każdej książki z tej serii¹⁶. Jak stwierdził, ideologia odgrywała istotną rolę w promocji literatury Europy Środkowo-Wschodniej w Chinach. Twórczość literacka importowana z tego regionu była nazywana „czerwoną literaturą”, gdyż właśnie czerwień chińscy czytelnicy kojarzyli z strojem politycznym bloku wschodniego. Gao Xing uważał natomiast, że literatura tych krajów ma o wiele szersze znaczenie niż to zawarte w wyrażeniu „czerwona literatura”. Poprzez nazwę serii chciał więc pokazać chińskim czytelnikom nowy i – jego zdaniem – prawdziwy wizerunek literatury środkowo-wschodnioeuropejskiej. Przyczyn wyboru koloru niebieskiego było kilka. Po pierwsze jest to nawiązanie do Dunaju, który płynie przez niektóre z krajów dawnego bloku wschodniego, i jest niebieski („modry”). Po drugie, barwa ta wskazuje także na morze i niebo symbolizujące szerokość i głębokość – cechy, którymi – jak przekonuje Gao Xing – charakteryzuje się literatura Europy Środkowo-Wschodniej.

¹⁵ Ceremonia wręczenia nagrody FENIKS im. Tadeusza Micińskiego w roku 2018, China Art News 22.09.2018, <http://www.yidianzixun.com/article/OK6wBzee/amp>.

¹⁶ Gao Xing, „Jiyi, yuedú, lǐngyízhōng Mùguāng (Zǒngxù)” (记忆·阅读·另一种目光 (总序)) [Główna przedmowa: pamięć, czytanie, inna wizja], w Czesław Miłosz, *Dì'èr Kōngjiān* (第二空间) [Druga przestrzeń], przeł. Weichi Zhou (Guangzhou: Huacheng Chubanshe, 2015).

4. „Współodczuwanie”. Wnioski

Twórczość Czesława Miłosza w Chinach czytana jest przede wszystkim w kontekście biografii czy sytuacji politycznej w ojczyźnie poety i nawiązuje w ten sposób do tradycji z początku XX wieku, gdy Xun Lu pragnął zainteresować rodaków literaturą środkowo-wschodnioeuropejską w celu wzbudzenia u nich „współodczuwania” przy konfrontacji z historią zaborów innego narodu. „Linie polityczną” w recepcji Miłosza podtrzymywały ściśle związki Chin z państwami z bloku wschodniego w latach pięćdziesiątych, niemal „obowiązkowe” przekłady literatury Europy Środkowo-Wschodniej. Nie powinno dziwić więc, że Chińczycy niemal nie potrafili mówić o literaturze polskiej, czy środkowoeuropejskiej bez kontekstu politycznego.

Nie bez znaczenia jest również fakt, że chińscy poloniści, nadrabiając zaległości translatorskie, skierowali się – od lat osiemdziesiątych XX wieku aż do pierwszej dekady XXI wieku – ku tłumaczeniom klasyków literatury polskiej. Natomiast poeci zainteresowani Miłoszem wiedzę o nim i jego twórczości czerpali z prac w języku angielskim, dokonując również z tego języka przekładów jego utworów. Językowe – i kulturowe – pośrednictwo nie przyczyniało się do odkrycia „prawdziwego” Miłosza. Również zmiany dokonujące się w Chinach od roku 1980 do dzisiaj, czy to w dziedzinie polityki, czy gospodarki, czy kultury nie zmieniły politycznego pryzmatu, przez który recypowana była i jest twórczość polskiego poety przez chińskich czytelników, w tym również tłumaczy.

References

- Ceremonia wręczenia nagrody FENIKS im. Tadeusza Micińskiego w roku 2018, China Art News 22.09.2018. <http://www.yidiansixun.com/article/0K6wBzee/amp>.
- Chen Guang. “Zuòjiā Xiǎo zhuǎn: Qièsīwǎfū Mǐwòshì” (作家小传：切斯瓦夫·米沃什) [Biografia autora: Czesław Miłosz]. *Shìjiè Wénxué* (世界文学) [Literatura Światowa], no. 1 (1981): 249–250.
- Gao Xing. “Jìyì, yuèdú, lìngyīzhǒng Mùguāng (Zǒngxù)” (记忆, 阅读, 另一种目光 (总序)) [Główna przedmowa: pamięć, czytanie, inna wizja]. In Czesław Miłosz, *Dì'èr Kōngjiān* (第二空间) [Druga przestrzeń]. Translated by Weichi Zhou. Guangzhou: Huacheng Chubanshe, 2015.

- Lu, Xun. “Tíwèidìng” Cǎo (Yīzhīsān)” (“题未定”草 (一至三)) [Szkic bez tytułu (1-3)], w Lu Xun, *Qiejieting Zawen Erji* (且介亭杂文二集) [Drugi zbiór esejów Qiejieting], 114–122. Nanjing: Yilin Chubanshe, 2014.
- LüYuan. “Yìběn Qiányán: Fāzì Xīngcúnzhě de Zérèngǎn” (译本前言：发存者的责任感) [Przedmowa od tłumaczy: Odpowiedzialność osoby, która się ocaliła]. In Czesław Miłosz, *Chāisàn de Bǐjìbù* (拆散的笔记簿) [Osobny zeszyt]. Translated by LüYuan, 1–6. Gui Lin: Lijiang Chubanshe, 1989.
- Majia, Jidi. “Chénmò: Xiàngěi Qièsīwǎfū Mǐwòshí” (沉默：献给切斯瓦夫·米沃什) [Milczenie: Czesławowi Miłoszowi]. In Jidi Majia. *Shēnfèn* (身份) [Tożsamość], 264–265. Nanjing: Jiangsu Wenyi Chubanshe, 2013.
- Miłosz, Czesław. “Shī de Jiànzhèng” (诗的见证), [Świadectwo poezji]. Translated by Gaoming Ma [马高明]. In *Xīfāng Xiàndài Shīlùn* (西方现代诗论) [Współczesna poetyka Zachodu], edited by Kunaghan Yang [杨匡汉], Fuchun Liu [刘福春], 595–609. Guangzhou: Huacheng Chubanshe, 1988.
- Miłosz, Czesław. “Suǐbǐ Liùpiān”, (随笔六篇) [Sześć esejów]. Translated by Yuan Honggeng [袁洪庚], *Shìjiè Wénxué* (世界文学) [Literatura Światowa], no. 5 (1996): 265–283.
- Miłosz, Czesław. *Bèijìngù de Tóunǎo* (被禁锢的头脑) [Zniewolony umysł]. Translated by Lan Wu, and Lijun Yi. Guilin: Guangxi Normal University, 2013.
- Miłosz, Czesław. *Chāisàn de Bǐjìbù* (拆散的笔记簿) [Osobny zeszyt]. Translated by LüYuan. Guilin: Lijiang Chubanshe, 1989.
- Miłosz, Czesław. *Dì'èr Kōngjiān* (第二空间) [Druga przestrzeń]. Translated by Weichi Zhou. Guangzhou: Huacheng Chubanshe, 2015.
- Miłosz, Czesław. *Lièrén de Yīnián* (猎人的一年) [Rok myśliwego]. Translated by Yiliang Li. Guilin: Guangxi Normal University, 2019.
- Miłosz, Czesław. *Lùbiān Gǒu* (路边狗) [Piesek przydrożny]. Translated by Weiting Zhao. Guangzhou: Huacheng Chubanshe, 2017.
- Miłosz, Czesław. *Mǐwòshí Cídiǎn* (米沃什词典) [Abecadło Miłosza]. Translated by Xi Chuan, and Bei Ta. Shanghai: SanlianShudian, 2004.
- Miłosz, Czesław. *Mǐwòshí Shījī* (zǒngsìjuǎn) (米沃什诗集 (总四卷)) [Wybór wierszy Czesława Miłosza (cztery tomy)]. Translated by

Hongliang Lin, and Deyou Yang, and Gang Zhao. Shanghai: Shanghai Yiwu Chubanshe, 2018.

Miłosz, Czesław. *Odczyt z okazji otrzymania Nagrody Nobla*. <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1980/milosz/25508-czeslaw-milosz-nobel-lecture-1980/>.

Miłosz, Czesław. Qiè Mǐwòshí Shīxuǎn (切·米沃什诗选) [Wybrane wiersze Cz. Miłosza]. Translated by Shuguang Zhang [张曙光]. Shijiazhuang: Hebei Jiaoyu Chubanshe, 2002.

Miłosz, Czesław. *Shī de Jiànzhèng* (诗的见证) [Świadectwo poezji]. Translated by Canran Huang. Guilin: Guangxi Normal University, 2013.

Xi Chuan. "Yìzhě Dǎoyán: Mǐwòshí de Língyìgè Ōuzhōu" (译者导言：米沃什的另一个欧洲) [Przedmowa od tłumaczy: Inna Europa Miłosza]. In Czesław Miłosz. *Mǐwòshí Cídiǎn* (米沃什词典) [Abecadło Miłosza]. Translated by Xi Chuan, and Bei Ta, 15–16. Shanghai: SanlianShudian, 2004.

„Współodczuwanie”. Drogi recepcji twórczości Czesława Miłosza w Chinach

Abstrakt: Twórczość Czesława Miłosza od blisko 40 lat tłumaczona jest na język chiński. Cezurę tę wyznaczył rok 1980, w którym poeta otrzymał literacką Nagrodę Nobla. Celem artykułu jest analiza recepcji twórczości Miłosza przez chińskich czytelników i poznanie związanych z tym kontekstów. Do tej pory w Chinach ukazało się 5 tomów jego poezji. Ponadto przetłumaczono pięć zbiorów esejów i jeden wybór jego esejów angielskich. W historii recepcji utworów polskiego noblisty dają się wyróżnić etapy odzwierciedlające chińskie postrzeganie jego twórczości. Na obecność i sposób jego odbioru w kulturze chińskiej duży wpływ ma recepcja całej literatury wschodnioeuropejskiej w Chinach. Poza chińskimi badaczami literatury polskiej i obcej, twórczością Miłosza interesowali się w latach 90. chińscy poeci szukający w jego poezji inspiracji dla uwspółcześnienia poezji własnej.

Słowa kluczowe: recepcja literatury polskiej zagranicą, recepcja twórczości Czesława Miłosza w Chinach.

„Mitfühlen.“ Die Rezeption der Werke von Czesław Miłosz in China

Abstract: Die Werke von Czesław Miłosz werden schon seit ca. vierzig Jahren ins Chinesische übertragen. Die Zäsur markiert das Jahr 1980, als der Dichter mit dem Nobelpreis für Literatur ausgezeichnet wurde. Ziel des Aufsatzes ist die Analyse der Rezeption der Werke von Czesław Miłosz von den chinesischen Lesern und die Hervorhebung der damit verbundenen

Kontexte. Bis dato erschienen in China 5 Gedichtbände des Dichters. Darüber hinaus wurden 5 Essaybände aus dem Polnischen und einer aus dem Englischen übertragen.

Es lassen sich Etappen in der Rezeptionsgeschichte von Miłoszs Werken nachweisen, die die chinesische Wahrnehmung seines Œuvre widerspiegeln. Die Präsenz und Rezeption des polnischen Nobelpreisträgers in der chinesischen Kultur ist stark von der Rezeption der gesamten osteuropäischen Literatur in China geprägt. Neben chinesischen Forschern der polnischen und ausländischen Literatur waren Miłoszs Werke in den 1990er Jahren auch für chinesische Dichter von Interesse, die in seiner Lyrik Inspiration für die Modernisierung der eigenen Poesie suchten.

Schlüsselwörter: Rezeption der polnischen Literatur im Ausland, Rezeption Czesław Miłosz's Œuvre in China.